

บาลีไวยากรณ์

(พุทธวจน) ปาเลตติ ปาลี / ปาฬิ (ภาษา)

บาลีไวยากรณ์ แปลว่า ปกรณ์เป็นเครื่องทำศัพท์ในบาลีให้แจ่มแจ้ง

บาลีไวยากรณ์นี้ แบ่งเป็น ๔ ภาคก่อน คือ อักษรวิธี ๑ วจวิภาค ๑ วากยสัมพันธ์ ๑
ฉันทลักษณ์ ๑.

[๑] อักษรวิธี ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒ คือ

(ก) สมัญญาภิธานแสดงชื่ออักษรที่เป็นสระและพยัญชนะพร้อมทั้งฐานกรณ์

(ข) สนธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น ให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน.

[๒] วจวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ นาม ๑ อพยยศัพท์ ๑ สมาส ๑ ตัทธิต
๑ อาชยาต ๑ กิตก์ ๑.

[๓] วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก และประพันธ์ผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจวิภาค ให้เข้าเป็น
ประโยคอันเดียวกัน.

[๔] ฉันทลักษณ์ แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤษและมาตราพฤษ.

อักขรวิธี ภาคที่ ๑

สมัญญาภิธาน

[๑] เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้องหมายรู้กันด้วยอักขระ เมื่ออักขระวิบัติแล้ว ก็เข้าใจเนื้อความยาก

คำว่าอักขระ นั้น ว่าตามที่นักปราชญ์ท่านประสงค์ ก็เป็น ๒ อย่าง เป็นเสียงอย่าง ๑ เป็นหนังสืออย่าง ๑ เพราะฉะนั้น เสียงก็ดี ตัวหนังสือก็ดี ชื่อว่าอักขระ แปลว่า ไม่รู้จักสิ้นอย่าง ๑ ไม่เป็นของแข็งอย่าง ๑.

[๒] อักขระที่ใช้ในบาลีภาษานั้น ๔๑ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ ู เอ โอ ๘ ตัวนี้ชื่อสระ,

ก ข ค ฉ ง, จ ฉ ช ฌ □,

ฎ □ ท ฒ ฒ, ต ถ ท ฐ น,

ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ □ ๓๓ ตัวนี้ชื่อพยัญชนะ.

สระ

[๓] ในอักขระ ๔๑ ตัวนั้น อักขระเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ จนถึง โอ ชื่อสระ ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้,

สระ ๘ ตัวนี้ ชื่อนิสสัย เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ บรรดาพยัญชนะต้องอาศัยสระ จึงออกเสียงได้

ในสระ ๘ ตัวนั้นสระมีมาตราเบา ๓ ตัว คือ อ อิ อุ ชื่อ รัสสระ มีเสียงสั้น เหมือนคำว่า อติ ครู,

สระอีก ๕ ตัว อื่นจากรัสสระ ๓ คือ อา อี ู เอ โอ ชื่อที่มะ มีเสียงยาว เหมือนคำว่า ภาคี วฐุ เสโซ เป็นต้น,

แต่ เอ โอ ที่มีพยัญชนะสังโยค คือซ้อนกันอยู่เบื้องหลังท่านกล่าวว่า เป็นรัสสะ เหมือนคำว่า เสยโย โสตุถิ เป็นต้น,

สระที่เป็นที่ฆะล้วน และสระที่เป็นรัสสะมีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อครุ มีเสียงหนัก เหมือนคำว่า ฎปาโล เอสี มนุสุสินุโท โโกเสยย □ เป็นต้น,

สระที่เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อลหุ มีเสียงเบา เหมือนคำว่า ปติ มุณี เป็นต้น.

สระนั้นจัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ อ อา เรียกว่า อวณฺโณ,

อิ อี เรียกว่า อิวณฺโณ,

อุ อุ เรียกว่า อูวณฺโณ,

เอ โอ ๒ ตัวนี้ เป็นสังยุตตสระประกอบเสียงสระ ๒ ตัว เป็นเสียงเดียวกัน คือ อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ, อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ, เพราะฉะนั้น สระ ๒ ตัวนี้ จึงเกิดใน ๒ ฐาน

พยัญชนะ

[๖] อักษรที่เหลือจากสระนั้น ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น มีนิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อพยัญชนะ คำว่า พยัญชนะนั้น แปลว่า ทำเนื่อความให้ปรากฏ อักษรเหล่านี้เป็นนิสสิต ต้องอาศัยสระจึง ออกเสียงได้

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก วรรค ๑, อวรรค ๑,

วรรคจัดเป็น ๕ ดังนี้

ก ข ค ฉ ง ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ก วรรค

จ ฉ ช ฌ □ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า จ วรรค

ฎ □ ฏ ฒ ณ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ฎ วรรค

ด ถ ท ธ น ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ด วรรค

ป ผ พ ภ ม ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ป วรรค

พยัญชนะ ๒๕ ตัวนี้เป็นพวก ๆ กันตามฐานกรณ์ที่เกิด จึงชื่อวรรค,

พยัญชนะ ๘ ตัวนี้ คือ ย ร ล ว ส ห พ เรียกว่า อวรรค เพราะไม่เป็นพวก เป็นหมู่กัน ตามฐานกรณ์ที่เกิด.

[๕] พยัญชนะ คือ เรียกว่านิคคหิต ตามศาสนโฆหาร, เรียกว่าอนุสาร ตามคัมภีร์ ศัพทศาสตร์, มีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน,

นิคคหิต แปลว่า กดสระ หรือ กรณ์ คือ อวัยวะที่ทำเสียง,

อนุสาร แปลว่า ไปตามสระ คือพยัญชนะตัวนี้ ต้องไปตามหลังสระคือ อ อิ อุ เสมอ เหมือนคำว่า อห เสตุ อกาสิ เป็นต้น,

ถ้าไม่มีสระ ก็ไม่มีที่อาศัย ท่านเปรียบไว้ว่า นิคคหิตอาศัยสระนั้นเหมือนนกจับต้นไม้ ถ้าต้นไม้เป็นต้น ซึ่งเป็นที่จับไม่มีแล้ว นกก็จับไม่ได้ฉะนั้น

ฐานกรณ์ของอักษร

[๖] ฐานที่ตั้งที่เกิดของอักษรมี ๖ คือ

กณฺโ คอ,

ตาลุ เพดาน,

มฺุฑธา ศีรษะ กิว่า ปุ่มเหงือก กิว่า,

ทนฺโต ฟัน,

โฏ ริมฝีปาก,

นาสิกกา จมูก.

อักษรบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่าเกิดใน ๒ ฐาน,

อ อา, ก ข ค ฉ ง, ห, ๘ ตัวนี้เกิดในคอ เรียกว่า กณฺ ชา,

อิ อี, จ ฉ ช ฌ , ย, ๘ ตัวนี้เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุ

ชา,

ฎ ฑ ฒ ณ, ร พ, ๗ ตัวนี้เกิดในศีรษะกิว่าที่ปุ่มเหงือกกิว่า เรียกว่า

มฺุฑธา,

ต ถ ท ฐ น, ล ส, ๗ ตัวนี้เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนฺตชา,

อุ อุ, ป ผ พ ภ ม, ๗ ตัวนี้เกิดที่ริมฝีปาก

เรียกว่า โอฏฐา,

นิคคหิตเกิดในจมูก เรียกว่า นาสิกฐา,

อักขระเหล่านี้ ยกเสียแต่พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว คือ ง ฌ น ม เกิดในฐานอันเดียว,

เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและเพดาน เรียกว่า กณฐา,

โ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก เรียกว่า กณโฏฐา,

พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ตามฐานของตน ๆ และจมูก เรียกว่า สกฐานนาสิกฐาน,

ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฟันและริมฝีปาก เรียกว่า ทนโฏฐา,

ห พยัญชนะที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ฌ น ม ย ล ว พ ท่านกล่าวว่าเป็นเกิดแต่อก, ที่ไม่ได้ประกอบ เกิดในคอตามฐานเดิมของตน.

[๗] วรรณที่ทำอักขระมี ๔ คือ ชิวหามชฌ ท้ามกลางลัน ๑

ชิวโหปค ๑ ถัดปลายลันเข้ามา ๑

ชิวหค ๑ ปลายลัน ๑

สกฐานฐานของตน ๑.

ท้ามกลางลัน เป็นวรรณของขระที่เป็นतालुख,

ถัดปลายลันเข้ามา เป็นวรรณของอักขระที่เป็นमुखख,

ปลายลัน เป็นวรรณของอักขระที่เป็นतन्तख,

ฐานของตนเป็นวรรณของอักขระที่เหลือจากนี้.

เสียงอักขระ

[๘] มาตราที่จะว่าอักขระนั้น ดังนี้ สระสั้นมาตราเดียว, สระยาว ๒ มาตรา, สระมีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ๓ มาตรา, พยัญชนะทั้งปวงกึ่งมาตรา,

[๙] สระ ๘ ตัวนั้น, ย่อลงเป็น ๒ คงมีเสียงสั้นอย่างหนึ่ง ๑มีเสียงยาวอย่าง ๑ ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น.

[๑๐] พยัญชนะแบ่งเป็น ๒ ตามที่มีเสียงก้องและไม่ก้อง.

พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่าโฆสะ

พยัญชนะที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่าอโฆสะ

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก ข, จ ฉ, ฎ □, ต ถ, ป ผ, และ ส ๑๑ ตัวนี้

เป็นอโฆสะ,

พยัญชนะที่ ๓ ที่ ๔ ๕ ในวรรคทั้งที่ ๕ คือ ค ฆ ง, ช ฌ □, จ ฌ ฌ, ท ฐ น, พ ภา ม, และ ย ร ล ว ห พ, ๒๑ ตัวนี้ เป็นโฆสะ,

นิกคหิต นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ ประสงค์เป็นโฆสะ, ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนา ประสงค์เป็นโฆสาโฆสวิมุตติ พ้นจากโฆสะและอโฆสะ, และเสียงของนิกคหิตนี้อ่านตามวิธีบาลี ภาษา มีสำเนียงเหมือนตัว ง สะกด อ่านตามวิธีสันสกฤต มีสำเนียงเหมือนตัว ม สะกด.

[๑๑] พยัญชนะวรรคที่เป็นโฆสะและอโฆสะ ก็แบ่งเป็น ๒ ตามเสียงหย่อนและหนัก,

พยัญชนะที่ถูกรฐานของตนหย่อน ๆ ชื่อลิต,

พยัญชนะที่ถูกรฐานของตนหนัก บันลือเสียงดัง ชื่อธนิต,

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ เป็นลิต,

พยัญชนะที่ ๒ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ เป็นธนิต,

ในคัมภีร์ก็จายนเภทแสดงไว้ว่า พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัวก็เป็นลิต แต่ในคัมภีร์ทั้งหลายอื่น ท่านมิได้กล่าว.

ฐานที่เกิดเสียงอักษร 3	เทียบอักษรไทยเป็นโรมันที่ใช้เขียนบาลี 2		ตัวอย่าง
	อักษรไทยที่ใช้ใน บาลี	อักษรโรมัน	
เกิดในคอ (วรรค กะ)	ก ข ค ฆ ง	k, kh, g, gh, ṅ	

ฐานที่เกิดเสียงอักษร3	เทียบอักษรไทยเป็นโรมันที่ใช้เขียนบาลี2		ตัวอย่าง
	อักษรไทยที่ใช้ในบาลี	อักษรโรมัน	
ที่เพดาน (วรรณค จะ)	จ ฉ ช ฌ ญ	c, ch, j, jh, ċ	
ปุ่มเหงือก (วรรณค ฎะ)	ฎ ฐ ฑ ฒ ณ	ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ	
เกิดที่ฟัน (วรรณค ตะ)	ต ถ ท ธ น	t, th, d, dh, n	พุทธ = buddha
ริมฝีปาก (วรรณค ปะ)	ป ผ พ ภ ม	p, ph, b, bh, m	อภิสิทธิ์ = abhisit
เศษวรรณค (เกิดในฐานนั้นๆ)	ย ร ล ว ส ห พ อ	y, r, l, v, s, h, ḷ, m ṛ หรือ ṅ	ทุเรียน = durian
สระที่ใช้ในบาลี (ฯลฯ)	อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ	a, ā, i, ī, u, ū, e, o	

พยัญชนะที่ 1 ที่ 2 ไม่ก้อง พยัญชนะที่ 3 ที่ 4 ที่ 5 ก้อง
 จำง่าย ๆ พยัญชนะเลขคือ สติล พยัญชนะเลขคู่ ฆนิต

[๑๒] เมื่อผู้ศึกษากำหนดจำโฆสะ อโฆสะ สติล ฆนิต ได้แล้วพึงรู้เสียงดังนี้
 พยัญชนะที่เป็นสติลโฆสะ มีเสียงเบาว่าทุกพยัญชนะ,
 ฆนิตโฆสะ มีเสียงหนักกว่าสติลโฆสะ.
 สติลโฆสะ มีเสียงดังกว่าฆนิตโฆสะ,
 ฆนิตโฆสะ มีเสียงดังก้องกว่าสติลโฆสะ, เป็นชั้น ๆ ดังนี้.

พยัญชนะสังโยค สโยโค สญญโยโค

[๑๓] ลักษณะที่จะประกอบพยัญชนะซ้อนกันได้นั้น ดังนี้
 พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และที่ ๒ ในวรรณคของตนได้,
 พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓ และที่ ๔ ในวรรณคของตนได้,

พยัญชนะที่ ๕ สุจวรรค ซ่อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเสียงแต่ตัว ง ซึ่งเป็นตัวสะกดอย่างเดียว, มิได้มีสำเนียงในภาษาบาลี ซ่อนหน้าตัวเองไม่ได้,

พยัญชนะวรรคที่ซ่อนกันดังนี้ก็ดี ตัว ย ล ส ซ่อนกัน ๒ ตัวก็ดี ไม่มีสระคั่น, พยัญชนะตัวหน้า เป็นตัวสะกดของสระที่อยู่หน้าตน ไม่ออกเสียงผสมด้วยพยัญชนะตัวหลัง ส่วนพยัญชนะตัวหลัง อาศัยสระตัวหน้าออกสำเนียง เมื่อพยัญชนะตัวใดสะกด จะมีเสียงเป็นอย่างไรนั้น

[๑๔] พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว ถ้าอยู่หลังพยัญชนะตัวอื่น ออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัวหน้า,

ตัว ส มีสำเนียงเป็นอุสุมะ แม้ถึงเป็นตัวสะกดของสระตัวหน้าแล้ว ก็คงมีเสียงปรากฏน้อยหนึ่ง ประมาณกึ่งมาตราของสระสั้น พอให้รู้ได้ว่าตัว ส สะกด ไม่ออกเสียงเต็มที่เหมือนอาศัยสระ,

ตัว ห นั้น ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะอื่น ก็ทำให้สระที่อยู่ข้างหน้าตน ออกเสียงมีลมมากขึ้นเหมือนคำว่า พุรหุม

ถ้าพยัญชนะ ๘ ตัว □ ณ น ม, ย ล ว พ, นำหน้ามีสำเนียงเข้าผสมพยัญชนะนั้น.

[๑๕] ข้อที่ว่าไว้ข้างต้นว่า พยัญชนะทั้งปวงกึ่งมาตรานั้น ว่าตามที่ท่านแสดงไว้โดยไม่แปลกกัน ถ้าจะแสดงให้พิสดารสักหน่อยตามวิธีนักปราชญ์ชาวตะวันตกจัดแบ่งไว้ดังนี้ เห็นว่า พยัญชนะวรรคทั้งปวง เป็นมุกะพยัญชนะ MUTES ไม่มีมาตราเลย เพราะจะรวมเข้ากับพยัญชนะวรรคตัวใดตัวหนึ่งลงในสระเดียวกัน ออกเสียงผสมกับไม่ได้ เป็นได้อยู่แต่ตัวสะกดอย่างเดียว, ส่วนพยัญชนะ คือ ย ร ล ว ส ห ฬ ๗ ตัวนี้ เป็นอักษรสสระ มีเสียงกึ่งสระ คือ กึ่งมาตรา เพราะพยัญชนะเหล่านี้ บางตัวก็รวมลงในสระเดียวกันด้วยพยัญชนะอื่น ออกเสียงพร้อมกันได้ บางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็คงออกเสียงน้อยหนึ่ง พอให้รู้ได้ว่าตัวนั้นสะกด